

«Ivan Vyshenskyi and His Works», participation of A. Krymskyi in the preparation and publication of the collected volume «Greetings to Franko».

Key words: poet, translator, orientalist, review, scientist.

Дата надходження статті: «08» листопада 2016 р.

Дата прийняття до друку: «17» листопада 2016 р.

УДК 821.161.1-1.09»19»

ПРИНА СЛОНЕВСЬКА,

*кандидат філософських наук, доцент
(м. Хмельницький)*

Рецепція України в поетичній творчості Р. М. Рільке: філософський аспект

У статті проаналізовано глибокі зв'язки німецькомовного поета-модерніста Р. М. Рільке зі слов'янським світом, який відіграв важливу роль у духовному житті й творчій еволюції поета.

Розглянуто вплив подорожей Рільке Україною та Росією на становлення його філософсько-поетичної концепції; у цьому контексті співставлено підходи до проблеми у вітчизняному та російському літературознавчих дискурсах.

Акцентовано увагу на поетичній рецепції України та її культурних символів у творчості Рільке, передусім у збірці «Книга годин» («Часослов»).

Зроблено висновок, що Україна відіграла важливу роль у становленні авторської світоглядно-поетичної концепції, філософському осмисленні світу, пізнанні слов'янського культурного універсуму, у якому поет вбачав «живий космос», єдність Бога, природи та людей.

Ключові слова: *філософія діалогу, екзистенціалістські інтерпретації, езотеричне християнство, міфокритичний напрям, рецепція, слов'янський світ, філософсько-поетична концепція, «Часослов», «Слово о полку Ігоревім».*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Райнеру Марії Рільке справедливо належить одне з чільних місць у німецькій та власне і в європейській поезії. Поету випала доля стати свідком

знаменної епохи на зламі ХІХ – ХХ сторіч, відтак і його ім'я, і його твори стали символом часу, сповненого буремними грозами війн та революцій, втіленням поетичного шляху як Пошуку втраченої гармонії, що викликає цілком зрозумілий інтерес сучасного читача. Рільке вирізняє висока поетична культура, безкомпромісність у питаннях творчості, духовна глибина, здатність сприймати культурні цінності різних епох і народів, що цілком корелюється з базовими положеннями сучасної філософії діалогу, розробленої М. Бубером, М. Бахтіним, В. Біблером – однієї з методологічних засад вивчення світової культури та літератури зокрема.

Рільке вплинув на багатьох найяскравіших митців і філософів власного і наступних поколінь. Один з провідних європейських інтелектуалів свого часу, він дивовижним чином виявився тією людиною, на перетині особистості якого зішлись життєві та творчі фокуси уваги мало не всіх великих творців ХХ століття: фатальна Лу Саломе Андреас, блискучий французький поет та мистецтвознавець Поль Валері, лауреат Нобелівської премії драматург Генріх Гауптман, австрійський поет-символіст Гуго фон Гофмансталь; французький та німецький письменники, лауреати Нобелівської премії Андре Жид та Томас Манн; австрійський драматург і есеїст-експериментатор Роберт Музіль, французький скульптор-імпресіоніст Огюст Роден, австрійський новеліст Стефан Цвейг – ось коло найближчого спілкування Р. М. Рільке. Він був особисто знайомий з Львом Толстим, Олександром Бенуа, Максимом Горьким, надихався філософію О. Болльнова, М. Хайдеггера, листувався з Б. Пастернаком, М. Цветаєвою, на його вірші писав музику Д. Шостакович, лекції про нього читав Г. Марсель.

Аналіз досліджень і публікацій... Вітчизняне та європейське рількезнавство має свою традицію і тісно пов'язане з тенденціями літературознавчого пошуку. Найглибшими дослідниками творчості Рільке на Заході є А. Герінг, Х. Гертц, Р. Епельсхаймер, Р. Каснер, Й. Кірхграбер, Дж. Річард, Н. Фюрст, Х. Хольмут та ін.

У Росії найвідомішим дослідником Рільке вважається К. Азадовський. Проблеми творчості поета в різних аспектах аналізують В. Ахтирська, А. Березіна, І. Гуляєва, А. Карельський, В. Сергеев.

В Україні авторитетним дослідником релігійно-філософських пошуків Рільке є Д. Наливайко, ґрунтовні розвідки належать Л. Кравченко, О. Ізарському, Є. Пеленському, М. Рудницькому, К. Шаховій; нові акценти у висвітленні проблеми внесли Є. Волощук, П. Іванишин, І. Лисенко, О. Ніколенко, П. Рихло.

У контексті нашої статті привертають увагу праці, в яких аналізується творчість Рільке з тих чи інших філософських позицій як спроба побачити в його віршах відображення певних філософських поглядів, присвячених кардинальним проблемам буття.

В цьому контексті, вважають дослідники, можна виокремити декілька напрямів, до яких передусім слід віднести екзистенціалістські інтерпретації лірики Рільке, які орієнтуються відповідно на філософські погляди Мартіна Хайдегера і Едмунда Гусерля. Окрім того, низка представників духовно-історичної школи вбачає в ліриці поета зв'язок з езотеричним християнством (Ханна Арендт, Гюнтер Штерн, Фрітц Ден, Романо Гвардіні). Етичні проблеми ліричних циклів «Дуїнянські елегії» і особливо «Сонети до Орфея» дають можливість деяким літературознавцям тлумачити їх у дусі міфокритичного напрямку, якому належать, зокрема, праці Ганса Георга Гадамера [1].

Однак нас більше цікавлять роботи, автори яких розглядають Рільке в контексті його зацікавленості літературою і культурою країн поза межами німецькомовного, та навіть західноєвропейського культурного простору: адже відмінною рисою Рільке як особистості і художника, зазначає Т. Гуляєва, є його «співпричетність» до світової культури. Він вступає в діалог не тільки з майстрами художнього слова, які писали різними мовами і в різний час, але і з представниками інших видів мистецтва – різних часів і країн [2].

Особливо важливими для Рільке стали глибокі та тісні зв'язки зі слов'янським світом, який відіграв важливу роль у духовному житті й творчій еволюції поета.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз спадщини поета у контексті реценсії України та її культурних символів. Основне завдання цієї статті полягає у з'ясуванні ролі українських вражень поета і їх відображення у його філософсько-поетичній концепції, сформованій після подорожі Україною та Росією.

Виклад основного матеріалу... Як відомо, Рільке – один з тих представників німецькомовної культури, які, продовжуючи традицію «батька європейської славістики» І. Гердера, відчували стійкий інтерес і симпатію до слов'янської культури, адже, за Гердером, саме слов'яни є представниками патріархальної культури мирних трударів, у характері та мирній діяльності яких втілювалася гуманність, котра притаманна людській природі і є вищим законом та вищою метою буття.

Прикметно, що у сучасному російському літературознавчому дискурсі акцентується теза щодо захоплення Рільке виключно російською культурою: ця ідея є ключовою в дисертаційних

дослідженнях В. Сергеева («Філософсько-естетична своєрідність циклу» Сонети до Орфея» Райнера Марії Рільке»), В. Ахтирської («Пізня лірика Р. М. Рільке (проблеми поетики)»), І. Гуляєвої («Творчість Райнера Марії Рільке в діалозі з культурами Росії та Франції»), Н. Пігіної («Інтертекстуальність як фактор текстотворення в ліричних циклах Р. М. Рільке»). Цій темі присвячено навіть художній фільм «Рільке і Росія», який має вийти на великі екрани у 2017 році (режисер А. Александрова).

Т. Гуляева, одна з найвідоміших російських сучасних дослідників Рільке, однозначна в своїх літературознавчих викладках: «Спілкування Рільке з російською культурою можна охарактеризувати як культурне збагачення – процес стимулювання творчої активності, використання духовних цінностей, створених іншою національною культурою. Відкинувши європейський практицизм і бездуховність, поет тяжіє до тих явищ російської культури, які здаються йому втіленням справжнього життя народу-художника, тісно пов'язаного з природою і Богом: до фольклору, *давньоруської* (курсив наш) літератури та мистецтва... [2]. Як видно з цитати, поняття давньоруська та російська культури дослідниця ототожнює.

Значно коректнішою, з наукової точки зору, видається позиція відомого вітчизняного вченого Д. Наливайка, на переконання якого «те, що Рільке називав своїм «російським досвідом», «основою переживання й сприйняття світу», засновувалося не тільки на його власне російських, а й значною мірою на українських враженнях. Центром його широких «російських інтересів» була проблема «народу Русі» як носія особливого світосприйняття, заснованого на органічних зв'язках із природою й людьми, на зовсім іншій системі духовних і моральних цінностей [3, с. 183].

Тільки «Русь», вважає дослідник, може бути більш-менш відповідним означником тієї духовної реальності, котру Рільке відкрив і домислив, мандруючи по Східнослов'янщині, сприйнятої ним як цілісність, закорінена в народному світосприйманні й культур філософії, як світ із «живою душею», з одухотворено-пантеїстичним перебуванням речей і буття [3, с. 184].

З цією позицією корелює А. Ізарський: «Рільке знайшов свою духову батьківщину в Україні – єдино можливий в Європі парадокс! – на послідовно майже називаній Росією Україні...» [5, с. 8].

Є. Пеленський тезу формулює ще однозначніше: якщо розглядати Україну не як частину Росії, а саме як Русь – це її давній етнонім, поширений і на Росію, то стане ясно, що для поета захоплення «Росією»

відноситься власне не до Росії, а до України, що лише випадково входила в склад Російської імперії» [6, с. 3].

З такої методологічної позиції ми проаналізуємо сторінки біографії та творчу спадщину великого поета-мислителя.

Як відомо, під впливом Лу Саломе, яка стає його захопленою супутницею, Рільке здійснює в 1899 і 1900 рр. дві поїздки в Росію та Україну, живе в Петербурзі, Москві та Києві, подорожує Дніпром, відвідує Л. Толстого, дружить з близьким Л. Толстому Пастернаком – старшим, художником і батьком знаменитого поета. Вільно володіючи російською мовою, він читає Толстого, Достоевського, Гоголя, Гаршина, Чехова, вірші Пушкіна, Лермонтова, Тютчева, Шевченка, російські биліни за збіркою Рибникова та народні українські пісні, записані М. Максимовичем.

Майже двомісячна подорож Рільке Україною та Росією стала для поета знайомством з народною, «глибинною Руссю», її особливим світовідчуженням, яке виступало альтернативою не прийнятному для поета «західного» ділового і суєтного світу; своєрідною можливістю подолати західну «технократичність» і екзистенційну відчуженість людини.

Поет мандрує Дніпром «в край чудової України», пливе до Кременчука, відвідує могилу Тараса Шевченка в Каневі (до слова, поезія Шевченка вразила Рільке, який за час подорожі придбав «Кобзаря» і зберігав книгу у власній домашній бібліотеці протягом всього життя). Є авторитетні припущення, що вірш «Смерть поета» нав'яний Тарасом Шевченком [4, с. 372]. Суть митця – в нерозривному, повному й органічному зв'язку зі світом і речами, – проголошує Рільке у вірші «Смерть поета».

Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким єдиним він
зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин. *(Переклад М. Бажана)*

Поетичним наслідком двох подорожей для Рільке є збірка «Книга годин» («Часослов»), написана у формі щоденника православного ченця. Три книги «Часослова» – «Книга про чернече життя», «Книга паломництва», «Книга про злидні і смерть» вийшли під однією обкладинкою в 1905 році. У «Часослові» вигадливо переплелися враження від подорожей Україною, певне захоплення німецькою містикою та подекуди романтичні інтонації, він став своєрідним синтезом германської, романської і слов'янської культурно-поетичних традицій, остання з яких (слов'янська) має відображення в низці поезій, нав'яних українськими враженнями.

Поет ставить перед собою завдання філософського осмислення світу. Багато віршів «Часослова» схожі на молитви. Ліричний герой безпосередньо говорить з Богом. Як зауважує О. Ніколенко, саме на українській землі поет знаходить бажаний приклад єднання людей, природи і Бога [7, с. 102].

Ці враження відбилися у вірші «В оцім селі стоїть останній дім...»:

In diesem Dorfe steht das letzte Haus
In diesem Dorfe steht das letzte Haus
so einsam wie das letzte Haus der Welt.
Die Straße, die das kleine Dorf nicht hält,
geht langsam weiter in die Nacht hinaus.
Das kleine Dorf ist nur ein Übergang
zwischen zwei Weiten, ahnungsvoll und bang,
ein Weg an Häusern hin statt eines Stegs.
Und die das Dorf verlassen, wandern lang,
und viele sterben vielleicht unterwegs.

Український пейзаж поет сприймає вписаним у безмежний космос, на тлі вселенського часу та простору, що корелюється з його новим світовідчуттям, яке сам Рільке вважав «дарунком Русі».

Ця поетична філософія глибоко відображена перекладом М. Бажана:

В оцім селі стоїть останній дім,
самотній, наче на краю землі;
іде дорога селищем малим
крізь темну ніч і губиться в імлі.
Мале село – це тільки перехід
між двох світів у інший лячний світ,
передчування моторошна путь.
І ті, що йдуть з села за круговид,
брестимуть довго чи в дорозі вмуть.

Так само «під знаком вічності» змальовано український пейзаж у баладі «Карл XII, король шведський, мчить Україною»:

Там тислись Гори чималі,
немовби нестарій Землі
судилося рости (Переклад В. Бойка)

Яскраве враження на Рільке справив Київ, особливо Києво-Печерська лавра. Без Києва «Книга годин» немислима», – писала

німецька дослідниця С. Бруер у книзі «Російські подорожі Рільке». Майже дослівно з нею перегукується польський вчений А. Рогальський: «Можна припустити, що якби не Київ, Рільке б ніколи не написав «Часослова» [3, с. 27]. У колі величних творінь людства – релігійній архітектурі Венеції, Рима, Флоренції, Пізи й Троїце-Сергієвої лаври – згадується в «Книзі годин», у поезії «Ти монастир Господніх ран», Києво-Печерська лавра, яка вразила поета під час його відвідин Києва.

Подорожі Україною надихнули Рільке на створення двох оповідань з українського побуту – «Пісня про Правду» та «Як старий Тимофій співав, умираючи» (1900), уміщених до «Казок про любого Бога». Цю книгу Рільке назвав скрізь гарною, а в листі до Павлини Модерзон-Бекер написав: «Маю до Вас прохання: чи не схотіли б Ви зберегти для мене цю книгу нарисів, де написано багато моїх найлюбіших рядків?» [6, с. 8].

Рільке, акцентує Д. Наливайко, не обмежувався безпосередніми враженнями від України, – він цікавився її історією, фольклором, літературою. Вивчав історію України, звісно ж, найбільше його вабила історія Київської Русі. Перлина давньоруської літератури – «Слово о полку Ігоревім» на все життя залишилася одним з найулюбленіших творів, а «Плач Ярославни» поет вважав найпрекраснішим місцем твору. У 1902–1904 роках Рільке переклав «Слово...» німецькою мовою, і цей переклад залишається й на сьогодні одним із найкращих. «Слово о полку Ігоревім», – стверджує Д. Наливайко, – Рільке переклав у тому ж ключі, в якому його перекладали українські чи російські поети ХХ ст., тобто сучасною німецькою мовою, не вдаючись до її архаїзації. А. Боян, легендарний давньоруський співець, про якого йдеться у «Слові», став для Рільке символом справжнього поета, «поета вічності»... він асоціювався у нього з кобзарями, яких він зустрічав під час мандрівки по Україні, – «сивий сліпець», який «співає про неозору минувшину, вдаряючи по небагатьох віщих струнах», а «його брови вигинаються арками над незрячими очима», які, однак, прозрівають те, чого не бачать зрячі, – вічність і безмежність життя. Слід сказати, в цьому асоціюванні Бояна з кобзарями нема нічого несподіваного: «Слово...» було сприйняте Рільке в нерозривному зв'язку з українським фольклором, для нього це були внутрішньо єдині поетичні реальності [3, с. 186].

Висновки... Подорожі 1899 та 1900 років стали для Рільке надзвичайно важливим кроком у становленні його світоглядно-поетичної концепції, філософському осмисленні світу, пізнанні слов'янського культурного універсуму, у якому поет вбачав «живий космос», єдність Бога, природи та людей. Усвідомлена сутність знайшла

відображення у творчому спадку Рільке: це і переклади, і мистецтвознавчі статті, вірші і прозові твори, нав'язані перебуванням на українській землі.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ахтырская В. Н. Поздняя лирика Р. М. Рильке (проблемы поэтики) : дис. ... канд. филологических наук : 10.01.03 / Ахтырская Вера Николаевна. – Санкт-Петербург, 2002. – 251 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki](http://www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki)

2. Гуляева Т. П. Творчество Райнера Марии Рильке в диалоге с культурами России и Франции : дис. ... канд. культурологических наук : 24.00.01 / Гуляева Татьяна Петровна. – Саранск, 2006. – 151 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : //www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii](http://www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii)

3. Наливайко Д. С. Шукаючи єдності зі світом і людьми: паломництво Рільке в Україну / Д. С. Наливайко // Компаративістика й історія літератури. – К. : 2007. – С. 366-388.

4. Наливайко Д. Шукаючи єдності зі світом і людьми. Рільке і Русь / Д. Наливайко // Дух і літера. – НаУКМА, 2001. – № 7–8. – С. 181-206

5. Ізарський О. Рільке в Україні / О. Ізарський // Зарубіжна література. – 2003. – № 36. – С. 6-8.

6. Ніколенко О. Вивчення поезії ХХ ст. в школі : Гійом Аполлінер, Райнер Марія Рільке : посібник для вчителя / О. Ніколенко. – Харків : Ранок, 2003. – С. 86-109.

7. Пеленський Є. Рільке і Україна / Є. Пеленський // Зарубіжна література. – 2003. – № 36. – С. 8.

8. Пеленський Є.-Ю. Райнер Марія Рільке й Україна / Є. Ю. Пеленський. – Мінден : Бистриця, 1948. – 62 с.

References:

1. Akhtirskaia V. N. Pozdniaia lyryka R. M. Rylke (problemy poetyky) : dys. ... kand. fylolohycheskykh nauk : 10.01.03 / Akhtirskaia Vera Nykolaevna. – Sankt-Peterburh, 2002. – 251 p. [Эlektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : [http : //www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki](http://www.dissercat.com/content/pozdnyaya-lirika-rainera-marii-rilke-problemy-poetiki)

2. Hulieva T. P. Tvorchestvo Rainera Maryu Rylke v dyalohe s kulturamy Rossyy i Frantsyy : dys. ... kand. kulturolohycheskykh nauk : 24.00.01 / Hulieva Tatiana Petrovna. – Saransk, 2006. – 151 p. [Эlektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : [http : //www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii](http://www.dissercat.com/content/tvorchestvo-rainera-marii-rilke-v-dialoge-s-kulturami-rossii-i-frantsii)

3. Nalyvaiko D. S. Shukaiuchy yednosti zi svitom i liudmy: palomnytstvo Rilke v Ukrainu. Komparatyvistyka y istoriia literatury. Kyiv, 2007, pp. 366-388.

4. Nalyvaiko D. Shukaiuchy yednosti zi svitom i liudmy. Rilke i Rus. Dukh i litera. NaUKMA, 2001, Volume 7-8, pp. 181-206

5. Izarskyi O. Rilke v Ukraini. Zarubizhna literatura, 2003, Volume 36. pp. 6-8.

6. Nikolenko O. Vyvchennia poezii XX st. v shkoli : Hiiom Apolliner, Rainer Mariia Rilke : posibnyk dlia vchytelia. Kharkiv, Ranok, 2003, pp. 86-109.

7. Pelenskyi Ye. Rilke i Ukraina. Zarubizhna literatura, 2003. Volume 36, p. 8.

8. Pelenskyi Ye.-Yu. Rainer Mariia Rilke y Ukraina. Minden, Bystrytsia, 1948. 62 p.

Summary

Iryna Slonevska

The Reception of Ukraine in Poetic Works by Rilke:

Philosophical Aspect

The article analyzes deep connection between German modernist poet Rilke and the Slavic world, which played an important role in the spiritual life and the creative evolution of the poet. It is emphasized that Rilke continued the tradition of the 'father of European Slavic studies' Herder and experienced strong interest and sympathy to the Slavic culture as to patriarchal and traditional culture.

Rilke's visits to Ukraine and Russia are viewed as dealing great influence on the formation of his philosophical and poetic concept. According to this context approaches to the problem in Ukrainian and Russian literary discourses are compared. Special attention is paid to poetic reception of Ukraine and its cultural symbols in the works of Rilke, especially in the book 'Book of Hours' ('Chasosliv').

As a conclusion author states that Ukraine has played an important role in the Rilkes' ideological and poetic concept, philosophical understanding of the world, knowledge of Slavic cultural universe. The poet saw Slavic culture as 'living space', the unity of God, nature and people. Such understanding is reflected in the artistic heritage by Rilke, translations, art articles, poems and prose.

Key words: *the philosophy of dialogue, existentialist interpretation, esoteric Christianity, reception, Slavic world, philosophical and poetic concept, 'Book of Hours', 'The Tale of Igor's Campaign'.*

Дата надходження статті: «09» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «29» вересня 2016 р.